
IMAGINEA FEMEII PE BAZA DOCUMENTELOR PROCESELOR DE VRĂJITORIE DIN TRANSILVANIA DIN SECOLELE XVI-XVIII

Șarolta Solcan

Cuvinte-cheie: femeie, mama, fata, vrăjitoare, proces, Transilvania, secolele XVII-XVIII.

În secolele XVI-XVIII în Transilvania s-au desfășurat numeroase procese de vrăjitorie. Așa cum arată documentele asemenea procese avuseseră loc în comitate, în orașe, în districte românești, în scaune secuiești și săsești. De-a lungul timpului au fost publicate documentele unora dintre procesele de vrăjitorie desfășurate în Cluj, în Baia Mare, în comitatele Crasna, Târnava Mică și Târnava Mare, Mureș-Turda, Satu-Mare, Turda, din scaunele Arieș-Turda, Odorhei.

Procesele de vrăjitorie din Transilvania, din secolele XVI-XVII, aveau particularitățile lor față de cele din Europa Centrală și Occidentală. Aici erau procese laice în care judecătorii erau magistrați din orașe, comitate și scaune.

Persoanele acuzate de vrăjitorie erau în marea lor majoritate vraci, spre deosebire de Europa Occidentală, unde aceștia erau feriți de acest tip de acuzații (Kieckhefer 1997, 21). Vracii ajungeau în fața scaunelor de judecată în momentul în care suferința bolnavilor se agrava sau decedau. Acuzatorii erau fie victimele, fie rudele acestora, fie autoritățile locale.

Approape întotdeauna vracii erau femei și se presupunea că se pricepeau și la vrăji și farmece. De asemenea mulți dintre acuzatori și martori erau de asemenea femei, lucru ce se întâmplă rar în alte judecăți.

Procesele de vrăjitorie din Transilvania din secolele XVII-XVIII au fost prilejul redactării unui număr mare de documente care cuprind acuzații, anchete, hotărâri judecătorești. Astfel avem numeroase acte în baza cărora putem reconstitui un portret complex al femeii din Evul Mediu târziu din Transilvania, în care regăsim frământările, speranțele, suferințele acestora. De asemenea, vedem femeia în mijlocul familiei și al comunității cum nu mai poate fi văzută în niciun alt tip de documente.

Fata

La procesele de vrăjitorie întâlnim fete și femei de toate vârstele. Erau numeroase femei adulte și vârstnice, dar erau și fete de 11-14 ani, venite de departe pentru a fi slujnice în casele oamenilor înstăriți din orașe precum Cluj (A Magyarországi 2000, 4849). Cum se vede din cazul unora dintre ele, de tinere erau familiarizate cu munca, cu violența, dar și cu lumea superstițiilor, cu teama de farmece și vrăji.

Un episod din Cluj arată cum două slujnice tinere, de 11 și 14 ani, alungă o cerșetoare bătrână. După ce aceasta a fost lovită de cea mai tânără, o servitoare săsoaică, a luat o mână de sare și a aruncat-o în grumazul bătrânei, apoi i-a spus fetei: „să nu-ți pară rău, de acum, cu siguranță, nu-ți va făcea nimic” (A Magyarországi 2000, 48).

Tinerele de atunci trebuie să fi avut sentimente contradictorii față de farmece și vrăji pentru că în mentalitatea epocii prin aceste mijloace puteau fi determinate destine. Despre o fată care se îmbolnăvea sau murea se spunea că fusese vrăjită (A Magyarországi 2002, 222), în cazul unei căsătorii nedorite de o tânără martorii susțineau că aceasta se putea înfăptui: „Am auzit, dacă doi nu vor să se iubească, dacă ea (vrăjitoarea – *n.n.*) poate sta între ei, face în așa fel încât ajung să se iubească, să se ia” (A Magyarországi 2002, 712-713, 717).

Pe de altă parte tot prin farmece și vrăji, cum arată exemple din 1729, 1736, unele tinere încercau să obțină dragostea unui anume bărbat, încheierea căsătoriei mult așteptate (A Magyarországi 2002, 608, 678).

Vrăjile și farmecele au fost atât de luate în serios încât în 1723, în scaunul Odorhei, o fată a dat în judecată o consăteancă pentru că aceasta a numit-o vrăjitoare și a amenințat-o că va face în așa fel ca să nu se mărite (A Magyarországi 2002, 542-547).

Femeia

În documentele analizate femeia adultă apare cel mai frecvent. În cele mai multe cazuri imaginea ei se asocia cu familia. Erau mame care luptau pentru sănătatea și viața copilului, erau soții confrunțate cu boala soțului sau cu problemele unei căsnicii lipsite de copii ori de afecțiunea partenerului. Alteori erau gospodine care priveau neputincioase la moartea vitelor sau se uitau cu invidie la ograda prosperă a vecinei.

Mama

Orice femeie căsătorită își dorea copii. Imposibilitatea de a-i avea o explicau prin acțiunea malefică a unor persoane din comunitate (A Magyarországi 2002, 210, 501).

În procesele de vrăjitorie cel mai frecvent au fost implicate mamele. Aproape nu a fost judecări la care să nu vină printre acuzatori mame disperate pentru că li s-au îmbolnăvit copiii. Adesea se amintea de nou-născuți care în câteva zile se îmbolnăveau și mureau. Foarte mulți copii aveau stări de slăbiciune, diaree, care duceau la deces. Altor, în câteva zile, le paralizau membrele, având simptomele poliomielitei. Mamele priveau neputincioase cum le pieriau copii. Era o lume în care dintre copii o treime mureau până la un an, iar la vârsta de cinci ani nu ajungeau decât jumătate. Trauma mamelor acestora era și mai mare pentru că nu existau nici explicații, nici tratamente eficiente. Medici și farmaciști erau foarte puțini prin orașele principatului, iar accesul la ei era foarte costisitor. Leacurile de la moașe și vindecătoare erau ineficiente în cazurile grave, de altfel ca și cele date de medici și farmaciști epocii. Pentru mame situația era inacceptabilă, refuzau să creadă în limitele vracilor locali, ale moașelor și vindecătoarelor din zonă și erau convinse că le-au fost îmbolnăviți, omorâți copiii prin farmece. Certitudinea era și mai mare dacă existase un conflict între mamă, familie și vraci (Magyarországi 1970a, 75, 90-93).

Aceste acuzații nu erau particulare Transilvaniei. Un document din 1586, emis în Țara Românească, arată cum soția preotului Badea din Iașii de Jos, județul Argeș, „a fugit la adunare în sat și a strigat preoteasa mătușei sale, jupaniței Neacșa, că este vrăjitoare și strigoaică de îi otrăvea pe fiii popii...” (Documente 1952, 247-249). Gestul preotesei nu putea fi decât cel al unei mame disperate care își vedea copiii murind unul câte unul.

Credința că pot fi îmbolnăviți copiii prin farmece era atât de puternic înrădăcinată în mintea unora dintre mame încât considerau vinovate femeile vraci și dacă le mureau copiii de pe urma unor accidente, ca, de exemplu, după ce au căzut din căruță, din leagăn sau de pe banchetă. (A Magyarországi 2000, 162-163; A Magyarországi 2002, 93-95, 141).

Depozițiile martorilor dezvăluie aspecte din preocupările femeilor de a-și educa copiii. În 1735, o femeie de 30 de ani din Crasna povestea cum „Băiatul meu, Sigismund (*Sigmond*), ca și copiii, a făcut un uscător de fructe mic, și usca și el (prune – *n.n.*)” (A Magyarországi 2002, 194).

De asemenea, despre numeroase lecuitoare se spunea că au învățat de la mama sau de la bunica lor cunoașterea plantelor și îndemânarea de a trata anumite afecțiuni (A Magyarországi 1910, 110, 369; A Magyarországi 2002, 154, 184, 264, 729).

În afara educației primite în casă copiii erau trimiși la școală, dacă permiteau posibilitățile, iar în fiecare duminică mergeau la biserică împreună cu familia (A Magyarországi 1910, 335, 339; Magyarországi 1982, 250).

Femeile erau foarte protectoare cu copiii lor. Acest lucru a fost observat și de străinii care au venit în ținuturile noastre (Călători 1970, 497). La aceleași concluzii ajungem citind documentele proceselor de vrăjitorie. De exemplu, când un copil fusese bătut de o consăteancă, mama acestuia i-a venit în apărare spunând: „Sunt gata mai degrabă să mor sau să-ți succesc gâtul decât să suport să fie bătut copilului meu” (A Magyarországi 2002, 521). Altădată mama intervenea în disputele dintre copii pentru a-l apăra pe al ei (A Magyarországi 1910, 339).

Drama mamelor acuzate de vrăjitorie este greu de descris. Dacă aveau posibilitatea să fugă se îngrijeau să adăpostească copiii la oameni de încredere (A Magyarországi 2000, 165; A Magyarországi 2002, 523, 620). O femeie, arsă pe rug în 1748, și-a lăsat copilul în grija unei prietene apropiate (A Magyarországi 2000, 229). Documentele amintesc de situații în care atât mama cât și copiii, mai ales fete, au fost acuzați, judecați și condamnați împreună (A Magyarországi 1910, 110, 111, 179-180, 369, 475-477, 695-708; Magyarországi 1970b, 159).

Martorii își aminteau că pe unele dintre ele le auziseră cum își îmbărbătau copiii înainte de a fi arestate: „dacă pe mine mă aruncă în apă, voi o să trăiți și fără mine” (A Magyarországi 1910, 331).

Grija pentru cinstea fetei, pentru bunul nume al familiei uneori căpăta manifestări extreme. Au fost menționate în 1701, în Bezid, scaunul Odorhei și în 1740, în Balc, comitatul Crasna, două cazuri în care mamele, din dorința de a apăra cinstea fetelor lor, au ucis copiii naturali născuți de acestea (A Magyarországi 2002, 228-229, 501).

Dacă relațiile cu propriii copii în general erau bune, ele protejându-i, iar aceștia apărând cinstea și bunul nume ai mamei lor, nu același lucru se poate spune despre relațiile cu copiii vitregi.

Între mama vitregă și copiii vitregi adesea izbucneau conflicte, uneori chiar cu acceptul tatălui (Magyarországi 1970b, 139). Pentru a se înțelege cu copiii vitregi o femeie văduvă ajungea să ceară și ajutorul celor care făceau vrăji și farmece chiar dacă se aflau la mare distanță. De exemplu, prin 1784 văduva nobilului Emeric Lázár (*Lázár Imre*), din scaunul Odorhei, pentru a obține ca cei doi fii vitregi „să facă ce vrea ea” și „fără voia ei să nu spună și să nu facă nimic” cerea sprijinul unei faimoase vrăjitoare românce din Lăpușnic, comitatul Hunedoara (A Magyarországi 2000, 268-271).

Mamele erau îngăduitoare cu copiii lor chiar și în cele mai grele momente. În 1737, în scaunul Arieș, când o femeie era cercetată pentru a-și dovedi nevinovăția după ce fiul ei, beat fiind, a numit-o în public vrăjitoare, ea a spus: „copilul meu despre mine a strigat că-s vrăjitoare, ...dar era beat, atunci nu avea minte.” (A Magyarországi 2002, 427). A fi numită vrăjitoare era una dintre cele mai grave acuzații care putea duce victima la un proces ce însemna temniță, tortură, proba apei și execuție dacă nu reușea să se dezvinovățească.

Pe cât își doreau femeile măritate copii, pe atât se temeau fetele și femeile singure, văduvele tinere de o sarcină. Deși avortul și pruncuciderea erau pedepsite cu moartea, nu puține au fost cele care au provocat avort, cu ajutorul unora dintre vrăjitoarele judecate, sau chiar au recurs la pruncucidere doar ca să scape de rușinea de a avea un copil natural (A Magyarországi 2000, 192-193; A Magyarországi 2002, 256, 373). De altfel, martorii redau discuții ale acuzatelor din care rezulta preocuparea pentru prevenirea unei sarcini (A Magyarországi 2002, 451).

După cum reiese din depozițiile martorilor imoralitatea din tinerețe nu era uitată niciodată de rude, de cei din comunitate. Au fost judecate femei vârstnice din comitatul Turda-Arieș, una în 1685, alta în 1737, pentru fapte petrecute în tinerețe, înainte de a se mărita. Ele au fost nevoite să demonstreze cu ajutorul martorilor că nu era nici o îndoială asupra moralității lor după căsătorie (A Magyarországi 2002, 277, 422-423).

Soția

Documentele proceselor de vrăjitorie sunt un izvor extrem de valoros pentru cunoașterea situației soției în cadrul cuplului. Ea avea obligația morală de a-și respecta soțul. Încălcarea acestui fapt putea duce la condamnări, cum s-a întâmplat în 1736, când soția nobilului Ștefan Dobai (*Dobai István*), din Cuzdrioara, comitatul Solnocul Interior, a fost osândită la bătaie în public (*pálcáztság in exemplum aliorum*), pentru că și-a înjurat soțul în public și ducea o viață imorală. Dacă repeta abaterile putea fi condamnată la moarte (A Magyarországi 2002, 267-268).

Majoritatea relatărilor păstrează amintirea unor femei grijulii, temătoare și supuse, confruntate cu boala și cu agresivitatea partenerilor lor de viață.

Femeile ale căror soți erau bolnavi încercau prin vraci sa-i vindece. Dacă soțul era imobilizat unele erau în stare să meargă prin sat, prin târg ducându-l în căruță și rezolvând problemele pe care le aveau (A Magyarországi 2002, 613).

Moartea soțului avea un impact puternic asupra psihicului femeii. Au fost văduve cărora nu le venea să creadă că soțul lor e mort, de exemplu, văduva lui Gheorghită Kallai (*Gyurko Kallai*) din Târgu Mureș îi spunea cumnatei sale, în nopțile senine, că soțul ei trăiește, altfel cerul ar fi acoperit, iar stelele nu s-ar vedea (A Magyarországi 2000, 121).

Un alt moment greu de suportat pentru o soție era când soțul era întemnițat. Pentru a-l aduce acasă recurgea la superstiții chiar cu riscul de a fi acuzată de vrăjitorie, cum s-a întâmplat, în 1729, cu două femei din comitatul Turda ai căror soți erau închiși la Brâncovenești (A Magyarországi 2000, 179-181).

Problema violenței bărbaților față de soțiile lor e menționată frecvent în procesele de vrăjitorie.

Femeile se temeau de soți lor, de mânia acestora, iar fără știrea și acordul acestora refuzau să

dea orice din casă, de la o sumă oricât de mică de bani (A Magyarországi 2000, 242), până la diverse bunuri. Soția măcelarului din Andrid, comitatul Satu Mare, de frica soțului, nu i-a dat smântână unei bătrâne (A Magyarországi 2002, 101), altă femeie, din scaunul Odorhei, din același motiv, a refuzat să-i dea unei bătrâne o pâine (A Magyarországi 2002, 719).

Femeile încercau prin diferite mijloace să prevină agresivitatea bărbaților lor. Multe dintre ele, mai ales cele tinere, apelau la vrăjitoare pentru a le învăța cum să stăvilească mânia soților (A Magyarországi 2000, 132; A Magyarországi 2002, 316, 662-665).

Neînțelegerile dintre soți erau destul de frecvente. Ele erau amplificate de gelozie, de prezența unor copii vitregi (A Magyarországi 2002, 185).

Ura soțului putea atinge cote greu de înțeles. Au fost bărbați care au cerut condamnarea soțiilor lor ca vrăjitoare. Vina femeilor a fost că au dorit să se despartă după ce au fost bătute și torturate (A Magyarországi 2000, 139, 158).

Un caz sugestiv pentru situația cu care se putea confrunta o femeie s-a discutat de magistrații din comitatul Crasna, în 1751. Pentru că femeia a reușit să se refugieze de mânia unui soț extrem de violent acesta a acuzat-o că-i vrăjitoare și a chemat judele s-o aresteze. Judele a refuzat arestarea femeii considerând că reacția soțului a fost într-un moment de nebunie (A Magyarországi 2002, 240-245).

Din păcate pe unele dintre femei nici înaintarea în vârstă, nici căsătoria copiilor nu le scuteau de suferință, de teama că vor fi date pe mâinile călăului chiar de propria familie. În 1722 martorii relatau drama trăită de văduva unui nobil din comitatul Satu Mare. După spusele lor, ginerele o alerga, o amenința cu bătaia și o numea vrăjitoare. Nici fiica femeii nu trebuia să fi avut o soartă mult mai bună din moment ce soțul susținea că a luat-o de nevastă de teamă să nu fie vrăjit de mama ei (A Magyarországi 2002, 103-105).

În afara cazurilor de violență documentele amintesc frecvent de bărbați grijulii cu nevestele lor, care încearcă să le ajute dacă s-au îmbolnăvit (A Magyarországi 2000, 179-181, 187, 243; A Magyarországi 2002, 509). Au fost nenumărați bărbați care au acționat pentru apărarea bunului nume al soțiilor lor dându-i în judecată pe cei care le calomniau, le acuzau de vrăjitorie (A

Magyarországi 2000, 156; A Magyarországi 2002, 434, 652-666).

Agresivitatea bărbaților nu o resimțeau doar femeile din familie. Din procesele de vrăjitorie observăm violența cu care erau tratate moașele, vindecătoarele din localitate. Dacă refuzau să trateze un copil tatăl acestuia le amenința cu bătaia, cu moartea, chiar cu rugul. Au fost cazuri în care unele vindecătoare au fost agresate, denunțate ca vrăjitoare de tații disperți pentru suferințele copiilor lor (A Magyarországi 2002, 205).

Femeile singure de asemenea puteau fi oricând victimele violenței masculine. În fața instanțelor de judecată s-au prezentat văduve care au fost agresate în public de bărbați, fără niciun motiv și numite vrăjitoare (A Magyarországi 2000, 152, 234-235; A Magyarországi 2002, 115).

Un caz deosebit s-a petrecut în comitatul Solnoc-Dăbâca. În 1645, pe când bărbatul era plecat cu oastea principelui în afara țării un vecin i-a atacat și jefuit casa, iar pe soția lui a bătuto, a insultat-o și a numit-o vrăjitoare (A Magyarországi 2002, 255).

Era o lume violentă. Nici femeile nu se dădeau în lături de la a agresa slugi, doici (A Magyarországi 2002, 47-49) și chiar și unele pe altele la „drumul de țară” (A Magyarországi 2002, 479).

Destrămarea familiei era greu de acceptat, iar cel părăsit considera că era urmarea unor farmece făcute asupra celui plecat. Acesta încerca readucerea partenerului apelând, la rândul său, la vrăjitoare. Una dintre vrăjitoarele în procesul căreia s-a abordat problema desfacerii și refacerii cuplurilor a fost soția lui Francisc Szabo (*Szabo Ferenc*) din scaunul Odorhei, judecată în 1742. La ea a venit să-l ajute și Ioan Țepeluș (*CzPELLIUS Janos*), când i-a fugit soția în Moldova. Tot la ea a apelat și soția unui iobag care de mult timp era zilier la Târgu Mureș. Femeia stătea acasă șil aștepta „plângând mult”. Întoarcerea soțului ea o corela cu farmecele (A Magyarországi 2002, 712-713, 718-719).

Anchetele acestor procese dezvăluie aspecte și din viața celor care încălcau jurământul de credință față de partener. Se insistă asupra infidelității feminine poate și pentru că infidelitatea masculină era privită cu mai multă toleranță (A Magyarországi 2000, 261, 219-223). Problema a fost adusă în discuție după 1700, când în localitățile din Transilvania au fost încartiruiți soldații

austrieci, după ocuparea principatului. Printre femeile infidele la 1712 era judecată și soția unui preot din comitatul Satu Mare. Una dintre martore, o femeie de 26 de ani, susținea că preotul nu zicea nimic, deoarece ar fi fost amenințat de soția sa „ca dacă spune ceva despre ea pune să i se smulgă limba soțului ei“ (A Magyarországi 2002, 6570).

În acest context nu au lipsit nici referirile la femei care-și părăseau soții, copiii și plecau cu alți bărbat cu care trăiau, departe, în concubinaj. Câte o întâlnire accidentală cu vreun fost vecin le dădea de gol (A Magyarországi 2000, 128, 184-185; A Magyarországi 2002, 323-324, 441-443).

Cu ocazia procesului unui tânăr din Târgu Mureș întâlnim și imaginea soției pe care drama trăită a transformat-o în detectiv. Bărbatul, care-și spunea Mihai, pretindea că este necăsătorit. Locuia în concubinaj la o văduvă din oraș. Într-o zi a apărut și soția lui care, conform depozițiilor martorilor, a stat mult timp în oraș pentru că soțul ei nu voia să se întoarcă acasă, îl urmărea, uitându-se și pe ferestrele casei unde acesta locuia. Apoi bărbatul a plecat și a fost întâlnit ulterior într-un sat, unde, remarcă martorul, „După cum am auzit aici spunea să i se zică Nicolae” (*Itt az mint hallám, Miklosnak hivatta magat*) (A Magyarországi 2000, 120-123).

Iertarea unui soț infidel uneori era determinată de greutatea vieții unei femei singure obligată să-și crească copiii. Grăitor în acest caz este cazul soției unui anume *Roman Lupul (Moldovan)*, din scaunul Bistrița, care și-a părăsit familia și trăia în concubinaj cu o femeie, la rândul ei căsătorită. Când, în 1753-54, au fost judecați pentru adulter și se preconiza pedeapsa capitală pentru cei doi concubini ei au fost iertați de partenerii lor legali. Soțul înșelat dorea să-și refacă viața alături de soția sa, iar soția lui *Roman Lupul* „s-a rugat pentru viața soțului ei, (spunând) că altfel nu va fi în stare să-și întrețină copiii; femeia i-a sedus soțul“. Ca urmare cei doi au primit doar pedepse corporale, bărbatul adulterin 50 de bastoane și femeia adulterină 60 de lovituri de bici (Boszorkányok 1998, 173-175).

Moartea soției era o lovitură grea, inexplicabilă pentru mulți bărbați și considerată consecința vrăjilor făcute de diferite persoane din sat sau din împrejurimi. În 1669, decesul soției, apoi moartea vitelor aduc un bărbat din Foi, comitatul Mureș-Turda, la disperare și acuză, fără temei, o femeie dintr-un sat vecin, Găleşti, că ea, prin farmece, ar

fi pricinuit toate nenorocirile (A Magyarországi 2000, 144-145). În 1682, un bărbat din Roteni, comitatul Mureș-Turda, învinuia pentru moartea soției sale prin vrăji două consăteence, o văduvă și fiica ei căsătorită (A Magyarországi 2000, 159-160), iar un bărbat, de 30 ani, din comitatul Satu Mare era de asemenea convins că soția i-a fost omorâtă de o vrăjitoare (A Magyarországi 2002, 64). Exemplele ar putea continua pentru fiecare regiune din Transilvania.

Convingerea că moartea soției se datora vreunui vraci putea să-l aducă pe acesta pe rug, soții îndurerăți dându-i pe mâna justiției. În unele cazuri vraciul reușea să împace familia defunctei, oferind o sumă de bani, așa cum a făcut și Ioana Pavel, soția lui Simion Ianc (*Joana Pavel, Jank Szimion*), din Băița, comitatul Turda-Arieș, când a murit o consăteancă pe care a încercat s-o lecuiască (A Magyarországi 2002, 285-286).

În gospodărie

În centrul preocupărilor unei femei era și bunăstarea gospodăriei. Procesele de vrăjitorie sunt mărturie valoroase în acest sens. Ele dezvăluie competiția care exista între femei în ceea ce privește prosperitatea casei. Unele erau capabile să le acuze de vrăjitorie pe vecinele lor care erau gospodine mai bune și mai îndemânatică. Din aceste rațiuni au fost acuzate de vrăjitorie două femei cu gospodării prospere din scaunul Mureș (1746) (A Magyarországi 2000, 218, 255). O altă femeie, din Vârșolț, a ajuns să fie judecată ca vrăjitoare pentru că îi creșteau cozonacii mai frumoși și-i vânduse mai repede decât altele în târgul din Șimleu (1740) (A Magyarországi 2002, 216-217).

Femeile erau considerate responsabile pentru bunăstarea gospodăriei deoarece despre ele se credea, până târziu, că stăpânesc lumea superstițiilor menite să protejeze casa, animalele, bunurile (Cristescu-Golopenția 2002).

Despre munca femeilor sunt mai puține date în sursele analizate, dar se găsesc referiri la o mare varietate de produse preparate. Multe dintre ele erau menite târgurilor din preajmă, la care participau cu mere unse ca să strălucească, cu prune uscate, cozonaci, plăcinte (A Magyarországi 2000, 127-129; A Magyarországi 2002, 194-195, 214).

Spiritualitatea

Aceste documente surprind complexitatea și paradoxurile spiritualității feminine medieval târzie. Erau foarte credincioase, dar în același timp

erau subjugate de superstiții, de lumea viselor. Tragediile cotidiene – boala și moartea copiilor, agresivitatea din familie, impactul deosebit al calamităților naturale, epizootiile – le-au făcut să fie foarte temătoare. Imposibilitatea de a lămuri în mod rațional cauzele nenorocirilor le determina să încerce să găsească explicații și soluții. Din păcate, adesea credeau în coșmaruri și acuzau de vrăjitorie persoanele văzute în vis. Era o lume în care aceste acuzații erau acceptate. Au fost nenumărate femei acuzate de vrăjitorie în baza coșmarurilor altor femei și chiar ale unor copii (A Magyarországi 1910, 36, 46, 60, 63, 78-79, 95-99, 308-312).

Deși frecventau biserica pentru rezolvarea problemelor cotidiene – de la căsătorie la probleme de sănătate, la combaterea unor neajunsuri din familie și gospodărie – mai apelau la vrăjitoare și fermecătoare.

Vrăjitoarea

În final se impune și creionarea imaginii vrăjitoarei din Transilvania secolelor XVI-XVII. Este o mare diferență între portretul oamenilor de rând acuzați de vrăjitorie și modul în care erau imaginate aceste personaje care îmbinau mitul și realitatea.

În realitate de vrăjitorie au fost acuzate femei din toate categoriile sociale, de la doamne din marea nobilime transilvăneană până la femei umile, sărace și infirme din sate, târguri și orașe. Printre cele mai cunoscute personaje, care au fost judecate pentru vrăjitorie, au fost câteva doamne de la curtea lui Gabriel Báthory (1608-1613), Ana Báthory, sora principelui (Bethlen 1980, 113-115, 288). În a doua jumătate a secolului al XVII-lea a fost întemnițată sub aceasta acuzație soția marelui nobil, căpitan suprem al secuilor, Paul Beldi (Bornemisza 1988, 18).

Marea majoritate a celor care se îndeletniceau cu magia erau femei de rând, cu familii și gospodării, altele văduve. Deși cele mai multe aveau o situație bună erau și unele sărace, care locuiau cu chirie, munceau cu ziua și adesea cereau de la vecini cele necesare traiului (A Magyarországi 2000, 127-128, 243, 246; A Magyarországi 2002, 80, 188, 191, 729). La aceasta a contribuit faptul că cele acuzate de vrăjitorie erau nevoite să fugă departe de locurile natale pentru a nu fi arestate, iar cele suspecte de vrăjitorie erau excomunicate din comitate și scaune.

Numeroase femei acuzate de vrăjitorie erau moașe, vraci. Ceea ce le caracteriza erau cunoștințele în ceea ce privește rolul tămăduitor al plantelor. În aproape toate leacurile create de ele plantele erau prezente și folosite laolaltă cu descântecele, ceea ce oferea un caracter misterios activității lor. Acest mister era adâncit, amplificat de acțiunile prin care doreau să atragă oameni, să-și sporească renumele pentru a anihila concurența altor vraci din zonă. În acest scop se lăudau cu puteri supra-naturale – susțineau că știau tot ce se vorbește în localitate, că se deplasează cu viteze incredibil de mari, că pot căsătorii sau pot ajuta la apariția copiilor, pot vindeca animalele din gospodărie și spori recoltele – alteori amenințau că vor îmbolnăvi oamenii pe care erau supărați și vitele lor, că vor lăsa femeile sterpe (A Magyarországi 1910, 394-395).

Pentru a impresiona recurgeau la orice mijloc. De exemplu, au fost văzute așa-zise vrăjitoare, care susțineau că știu tot ce se vorbește, cum, după lăsatul întinericului, ascultau pe sub ferestre (A Magyarországi 1910, 20, 39).

Prin felul lor de a fi reușeau să inspire teamă mai ales printre femei. La 1739 o femeie de 37 de ani din Zalău, mărturisea că atunci când s-au îmbolnăvit și ea și soțul: „Adevărul este că și eu din cauza fricii de *Bába Ilona* nu am avut curajul să chem altă *bába* (moașă – *n.n.*)” (A Magyarországi 2002, 208).

Pentru a completa portretul unei potențiale vrăjitoare din principatul transilvănean trebuie să subliniem faptul că ele îmbinau numeroase elemente de la cele creștine la superstiții cu rădăcini păgâne, la farmece. Un exemplu este cazul unei văduve din Zăuani, comitatul Crasna, care, în 1755, a fost acuzată că prin farmece a îmbolnăvit și omorât un om și că provoca coșmaruri. O parte din martorii veniți la judecată spuneau că era o femeie credincioasă, care mergea la biserică împreună cu copilul (Magyarországi 1982, 250).

Ca orice femeie credincioasă, Elisabeta Bekesi, soția lui Paul Marosi (*Beekesi Erszebet, Marosi Pál*) din comitatul Bihor, judecată și achitată la 1756, credea că Dumnezeu o va salva și-i va pedepsi pe cei care au acuzato pe nedrept (A Magyarországi 1910, 630-637).

La rândul ei, soția lui Mihai Kádár (*Kádár Mihály*) din Zetea, scaunul Odorhei, judecată în 1766, spunea: „Deoarece și bunica mea era vraci,

de la ea am văzut și am învățat la ce sunt bune ierburile, iar eu trăind cu sărăcie, cu știința ce mi-a dat-o Dumnezeu, cu unguentele (*kenésemel*) sau cu ierburile puteam ajuta pe cineva, nu cu cunoștințe diavolești, ci cu frumoase rugăciuni către Dumnezeiești, o duceam la capăt (A Magyarországi 2002, 729).

Toate acestea se întâmplau în condițiile în care era interzis ca vrăjitoarele să foloseau însemne creștine, cruci, rugăciuni în rețetele magice. Utilizarea lor putea atrage pedepse suplimentare, așa cum s-a întâmplat în 1708, când una dintre femeile judecate în comitatul Bihor, a fost condamnată, ca înainte de a fi arsă, să fie pusă în butuci „la ea acasă” pentru că folosea „Tatăl nostru” în farmece (A Magyarországi 1910, 223-225).

Procesele, prigoana împotriva vrăjitoarelor s-au datorat credinței în existența lor, în puterea lor malefică sau alteori în forțele lor vindecătoare. În afara mulțimii printre cei care au crezut în puterile vrăjitoarelor și în magie și care au cerut doar judecarea unor femei sub aceste învinuiri au fost suveranii Transilvaniei Mihai Viteazul (Crăciun 1928, 128), Gabriel Bethlen, Acațiu Bsarc-sai (Boszorkányok 1998, 155-156), Ioan Kemény (Boszorkányok 1998, 154), Mihail Apafi I (Borne-misza 1988, 161, 163).

Profitând de credința oamenilor în forțele vrăjitoarelor și fermecătoarelor pe fondul sărăciei și al calamităților, la începutul secolului al XVI-II-lea, au apărut escroci care pretindeau, contra plată, că pot opri epidemii, grindini devastatoare. Printre ei erau și femei (A Magyarországi 2002, 323). În 1733 era judecată o femeie din Bezidu Nou, scaunul Odorhei, care promitea, în schimbul unor sume, să arate oamenilor unde au fost îngropate tezaure în timpul invaziilor otomane (A Magyarországi 2002, 629-636).

Moralitatea

Nu întotdeauna femeile reprezentau modele morale. Martorii vorbeau de femei imorale. De altfel, în mentalitatea multora erau adesea îmbinate cele două mari defecte: vrăjitoria și imoralitatea. Majoritatea femeilor acuzate de vrăjitorie, mai ales dacă erau singure, erau învinuite și de imoralitate.

În unele dintre anchetele din secolul al XVIII-lea martorii vorbeau despre femei care furau și își învățau și copiii să încalce legea, trimitându-i fie să

fure bani din buzunare, fructe și zarzavaturi din grădinile altora, fie să ducă animalele la păscut pe pășunile vecinilor (A Magyarországi 2000, 165; A Magyarországi 2002, 523, 620). Toate acestea le făceau deoarece copiii nu erau pedepsiți de legiuitori, dar în depozițiile lor martorii subliniau că în ochii celor din comunitate mamele, părinții erau considerați responsabili.

Femeia în comunitate

Depozițiile martorilor, declarațiile magistraților implicați în procesele de vrăjitorie au lăsat să se întrevadă amestecul de reacții ale membrilor comunității față de femeie. Erau respectate femeile și fetele cu o moralitate ireproșabilă. Erau marginalizate cele cu abateri de la moralitate, erau temute cele suspectate că fac farmece și vrăji. Erau foarte vulnerabile văduvele singure. Puteau fi oricând agresate, învinuite de vrăjitorie. Asupra lor se putea descărca furia unor oameni care au avut de suferit și le considerau vinovate. De exemplu, în 1702 o văduvă, din comitatul Satu Mare, a fost ucisă de un grup de bărbați din sat pentru că unul dintre vecini a învinuit-o că, prin vrăji, i-ar fi ucis fiul după o ceartă. Ulterior făptașii erau judecați pentru omor, autoritățile dorind să împiedice asemenea crime (A Magyarországi 2002, 50-63).

Prin prisma documentelor rămase de la procesele de vrăjitorie lumea femeilor din satele și târgurile transilvănene era foarte animată. Se cunoșteau, își împărtășeau experiențele de viață, urmăreau fiecare gest făcut de altă femeie și încercau să-l talmăcească, se ajutau unele pe altele, dar au existat și numeroase conflicte, certuri mai ales între vecine. Cauzele erau banale – o găină răătăcită, un gard, copii neastâmpărați – dar orice întâmplare nefericită ce urma era pusă pe seama răzbunării și de aici oricând puteau fi aduse acuzații grave.

Prin intermediul actelor întocmite cu prilejul judecării celor acuzați de vrăjitorie se dezvăluia în toată complexitatea ei viața femeilor din Transilvania din secolele XVI-XVIII. Ies la iveală aspecte importante din viața lor de familie și din comunitate, din năzuințele și eșecurile lor. Poate nici o altă categorie de documente nu arată atât de explicit cât de profund erau marcate destinul și spiritualitatea femeilor de realitatea și mentalitatea perioadei.

Bibliografie

- A Magyarországi 1910:** A Magyarországi boszorkányperek oklevéltára (Documentele proceselor de vrăjitorie din Ungaria), ed. A. Komáromy (Budapesta 1910).
- A Magyarországi 2000:** A Magyarországi boszorkányság forrásai (Sursele vrăjitoriei din Ungaria), vol. II, ed. J. Bessenyei (Budapesta 2000).
- A Magyarországi 2002:** A Magyarországi boszorkányság forrásai (Sursele vrăjitoriei din Ungaria), vol. III, ed. A. Kiss, S. Pál-Antal (Budapesta 2002).
- Armbruster 1980:** A. Armbruster, Dacoromano-saxonica (București 1980).
- Bethlen 1980:** G. Bethlen, Levelek, (Scrisori), ed. S. Benkő (București 1980).
- Bornemisza 1988:** Bornemisza Anna megbüvöltetése. Boszorkányok Erdély politikai küzdelmeiben 1678-1688 (Fermecarea Anei Bornemisza. Vtrăjitoarele în frământările politice din Transilvania 1678-1688), ed. J. Herner (Budapesta-Segeșdin 1988).
- Boszorkányok 1998:** Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák (Procesul vrăjitoarelor), ed. de A. Kiss (București - Cluj-Napoca 1998).
- Călători 1970:** Călători străini despre Țările Române, vol. II, ed. M. Holban (București 1970).
- Crăciun 1928:** I. Crăciun, Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566-1608 (Cluj 1928).
- Cristescu-Golopenția 2002:** Șt. Cristescu-Golopenția, Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș) (București 2002).
- Documente 1952:** Documente privind istoria României, B, veacul XVI, vol. V, 1581-1590 (București 1952).
- Kieckhefer 1997:** R. Kieckhefer, Magia și vrăjitoria în Europa medievală. In: (coord. R. Muchembled) Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu până astăzi (București 1997).
- Magyarországi 1970a:** Magyarországi boszorkány perek (Procese ale vrăjitoarelor din Ungaria), vol. I, ed. F. Schram (Budapesta 1970).
- Magyarországi 1970b:** Magyarországi boszorkány perek (Procese ale vrăjitoarelor din Ungaria), vol. II, ed. F. Schram (Budapesta 1970).
- Magyarországi 1982:** Magyarországi boszorkány perek (Procese ale vrăjitoarelor din Ungaria), vol. III, ed. F. Schram (Budapesta 1982).
- Magyar 1989:** Magyar boszorkány perek. Kisebb forások (Procese ale vrăjitoarelor din Ungaria. Surse mai mici), vol. I (Budapesta 1989).

The perception of women based on the witchcraft trials from Transylvania between the 16th and the 18th centuries

Keywords: woman, mother, girl, witch, trial, Transylvania, 16th-18th centuries.

Abstract: The documents remaining from the witchcraft trials from 16th-18th century Transylvania record information about women. These trials were secular. The drafted documents were numerous and varied: investigations, witness statements, sentences.

In these witchcraft trials some women were accused, but most often they were among the witnesses. Their statements reflect their everyday life in the way they perceived it. Most of the women were affected by the illnesses or the death of their children or spouses. Many visited witches to prevent the violence of their men and to bring harmony to the family. Other statements describe the housewives concerns about households well-being and the health of animals.

A special character in the community was the quack. Most of them were women. These quacks were believed to have supernatural powers. This was an image that they constructed in order to attract those in pain, but also to impress and to intimidate. In Transylvania, unlike in the Western Europe, most of those judged for witchcraft were quackets. Under these circumstances witches were perceived with trust, but also with fear.

The multitude of concerns and the states of women in a community determined the variety of relationships between them.

The analysis of documents of witchcraft trias reveals, better than any other document, the complex and contradictory character of the spiritual life of women in the 16th-18th centuries.

Through these historical sources, the woman's image is complemented by new aspects of her family and community life.

Образ женщины сквозь призму колдовских процессов в Трансильвании XVI-XVIII вв.

Ключевые слова: женщина, мать, девушка, ведьма, суд, Трансильвания, XVI-XVIII века.

Резюме: Документы, имеющие отношение к колдовским процессам в Трансильвании XVI-XVIII веков, содержат много сведений о женщинах. Эти процессы были светскими. Относящиеся к ним документы многочисленны и разнообразны: материалы расследований, показания свидетелей, приговоры.

В этих колдовских процессах некоторые из женщин были обвиняемыми, но чаще они выступали в качестве свидетелей. Их заявления отражают их повседневную жизнь так, как они ее воспринимали. Большинство из них страдали от болезней, от потери детей и супругов. Многие ходили к ведьмам, желая предотвратить насилие со стороны мужа, обрести семейное благополучие. Другие заявления свидетельствуют о беспокойстве хозяек по поводу домашнего благосостояния и здоровья скота.

Особым отношением в обществе пользовались знахари. Большинство из них были женщинами. Знахаркам приписывались сверхъестественные способности, образ, который они сами культивировали, чтобы привлечь больных страдальцев, а также произвести впечатление, запугать. В Трансильвании, в отличие от Западной Европы, большинство обвиняемых в колдовстве занимались знахарством. Окружающие смотрели на знахарок с надеждой, но и со страхом.

Множество забот, состояний женщин в сообществе определяло разнообразие отношений между ними.

Анализ документов колдовских процессов лучше всего раскрывает сложный и противоречивый характер духовной жизни женщин XVI-XVIII веков.

Благодаря этим историческим источникам образ женщины дополняется новыми аспектами, касающимися ее семейной и общественной жизни.

15.05.2018

Prof. univ. dr. Șarolta Solcan, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, Bulevardul Regina Elisabeta, nr. 4-12, 030167 București, România

